

Samet Vurgun Şiirinde Mitopetik Karakterler

Alemdar Bayramov*

Özet

Bu makalede Azerbaycan'ın ünlü şairi Samet Vurgun'un yaratıcılığında mitolojiden kaynaklanan işler araştırılır. Samet Vurgun şiirindeki karakterlerin mitolojik statüsü yorumlanıyor.

Sonuçta şöyle kanaate gelinmiştir ki, Samet Vurgun mitolojiden kaynaklanan mevzulara ve karakterlere yaratıcı şekilde yanaşmıştır. Onun eserlerinde bu mevzular ve karakterler yeni mazmun kesb ediyor.

Anahtar Kelimeler: *Samet Vurgun, Mitoloji, Şiir, Şair, Karakter*

Mitoloji beşer tefekkürünün ürünüdür ve beşeriyetin mevcut olduğu zamandan yaranmıştır. Bunun için de toplumun düşünce yapısının temelinde mit dayanıyor. Bu düşünce insanla dünya arasındaki ilişkileri ayarlıyor ve yönlendiriyor. Mit – dünyanın yaratışı, doğa olayları, efsanevi varlıklar, kadim insanların inanları, itikatları, dünyagörüşleri hakkında efsanedir. Eski dünyada mit hayatın kendisiydi ve onu uydurulmuş bir kavram gibi değil, gerçek gibi kabul ediyorlardı. "Mit insanların inandığı yalandır. Mit aynı zamanda insanın kendi yarattığına inamıdır. Mit gerçekliğin Tanrılaştırılması, cansızların canlandırılması, canlıların ebedileştirilmesidir. Mit – yalan üzerinde kurulmuş gerçekliktir"(Kamil Veli Nerimanoğlu, 2006: s.244). Mitoloji zaman geçtikçe insanın be-dii tefekküründe yer almış, şair ve yazarlar bu kaynağa farklı şekilde yanaşmış ve eserlerinde, karakter yaratıcılığında ondan faydalanmışlar. Ünlü filozof Y. E. Qolosovker yazıyordu: "Mit dünyanın, onun ihtişamlı, dehşetli ve iki manalı muam-malarıyla birlikte anlaşılmasının karakterlerde tecessümüdür"(Yakov Emmaunel Qolosovker,2006:s.12).

Mitolojik düşünce tarzına göre ayrı ayrı milletler farklı alametlere göre farklılaşıyorlar. Halkımızın mitolojik düşünce dünyası ve mitolojik karakterler âlemi zengin ve rengârenktir. Folklorumuzda, aynı zamanda yazılı edebiyatımızda mitolojiden geniş kapsamda kullanılmıştır. Çağdaş dünyamızda küreselleşme genişleniyor, milli sınırlar siliniyor, dünya kültürleri bütünleşiyor. Bunun pozitif yanlarıyla beraber kusurları da yok değildir. Bu anlamda milli zihniyete uygun davranmak ve bu özellikleri korumak ehemmiyet taşıyor. Bunun temelinde mitolojik düşünce dayana bilir. Ünlü Azerbaycan şairi Samet Vurgun'un

* Azerbaycan Milli İmler Akademisi, Nizami adına Edebiyat Enstitü.

eserlerinde bu düşünce geniş şekilde yer aldığından aynı eserler bu gün de kendi önemini saklıyor. Samet Vurgun'un eserleri mitolojik semantiğinin zenginliği, kadim manevi – estetik hafıza esasında yaratılması bakımından önem kesbediyor. Bu eserlerin bir özelliği de odur ki, S. Vurgun bu mevzulara yaratıcı şekilde yanaşmış, aynı mevzuları bedii tefekkürünün süzgecinden geçirmiştir. Aristotel yazıyordu: "Rivayetlerin koruduğu mitleri bozmak olmaz... Lakin şair kendisi de keşifçi olmalıdır ve rivayetlerden eserine uygun şekilde kullanılmalıdır" (Aristotel, 2006: s.44).

Mitolojik statüsü olan karakterler S. Vurgun yaratıcılığında çoktarafli ve rengârenktir. Halkımızın zengin mitolojik düşünce sistemi S. Vurgun'a müsaade etmiştir ki, karakterlerinin milli kimliğini bu vasıtayla da kabartsın, onun etnopsikoloji tutumla takdimine nail olsun. Celal Beydili mitolojik düşünce tarzı bakımından milletlerin farklı alametlere göre seçilmesini yorumlarken şöyle yazıyor: "Kendi gelenekleri, inam ve itikatlarıyla ayrılıkta her bir halk belli üsluba ve yalnız bu halkta rastlanan alametlere göre seçiliyor ki, bunlar da aynı halkın kültürel ananesinin özülünde dayanıyor" (Celal Beydili, 2007: s.12).

S. Vurgun şiirinde mitolojiden gelen farklı karakterlerden yaratıcı şekilde kullanılmıştır. Mitolojimizin kaynaklarından biri zerdüştlük ve bu talimden doğan inançlardır. Burada mitolojik karakterler gibi Ehrimen ve Hörmüz – hayır ve şer ilahları yer almıştır. Bu mefhumlar edebiyatta savaş ve barışın, kötülük ve iyiliğin, vs. karakteri gibi ifade olunuyor. S. Vurgun savaşın karakterini yaratırken bu kaynaktan faydalanmıştır:

Parlıyor güneşi ana Vatanın;

Yıldızı karalıyor bu Ehrimenin.

"Göklerin Allahıym" diyen düşmanın

Ayağı yerlerden üzüdür bu gün (Samet Vurgun, 1985, 2.cilt: s.61).

Hayır ve şer arasında giden savaş ebedidir. Lakin hayrın galibiyetine inam güçlüdür ve burada da bu inam ifade edilmiştir. Şiirde müellif mitik dünyagörüğe dayanarak savaşı şer ilahına – Ehrimen'e benzetmiş ve onunla savaşı bütünlükte şerle savaş sanmıştır. Şer ilahının – Ehrimen'in yıldızının sönmesi vatanın güneşinin parlamasına sebep olmuştur. Hayrın şer üzerinde ebedi galibiyetiye her bir insandan aslıdır. "İnsanlar hayırlı düşünce, hayırlı söz ve hayırlı işle hayrın ebedi galibiyetini temin etmelidir. Bu üç tez – bu triada büyük filozofların yarattığı nazariyelerin – konsepsiyaların temeli olmuştur" (Agayar Şükürov, 1995: s.36).

Şair savaşta mücadile eden Azerbaycan askerinin kahraman karakterini yaratırken karakteri mitolojik atıflarla zengin olan, Türk mitolojisinde kahramanlık remzi sayılan Köroğlu'ya benzetmiştir:

Ozanlar saz tutub söyleyen zaman

Destanlar işitdin Koç Köroğlu'dan.

Sıçrayıp Kırat'ın sırtına kalkdın,

Sel gibi kükreyip, su gibi akdın.

Misri kılıcını çaldın dört yana,

Düşmana gel dedin merdi – merdana (Samet Vurgun, 1985, 2.cilt: s.39).

Köroğlu karakteri kendi semantikasına göre folklorda kurtarıcı gibi betimleniyor. Aynı zamanda bu karakterin mitolojik statüsü de geniştir. Köroğlu mitolojik atıfları koruyan ve Türk mitolojik sistemine uygun bir karakterdir. Onun medeni kahraman ve ilkin ecdat karakterinden gelen kurtarıcılık işlevi var (Celal Beydili, 2007: s.58). Köroğlu karakterinin mitolojik atfından bahseden edebiyatşinas âlim Arif Acalov da bu kapsamda yaklaşımı kabul ediyor: "Mehtinlerde Köroğlu'nun isim vermesi, kurallar, sosyal normlar tesis etmesi ilkin ecdada – demiurqa ait özelliktir. Bunun için de Köroğlu'ya daha çok mitolojik karakter gibi yaklaşılması kendini doğrultuyor" (Arif Acalov, 2005: s.297). Şiirde mitik anlam taşıyan – yıldırımla bağlantılı olan Misri kılıcın ve deniz aygırlarının neslinden olan Kırat'ın tasviri de karakterin mitopoetik tutumunu zenginleştiriyor. Misri kılıca ve Kırat'a sahip olmak savaşta başarı remzidir. Köroğlu'nun babası Alı Efendi de bunların Köroğlu'nun başarılarının başlıca şartı olduğunu söylemiştir: "Ne kadar ki, sen Kırat'ın sırtındasın, bu kılıç da senin sırtındadır, hiç bir düşman seni ezemeyecektir" ('Köroğlu' destanı, 1965: s.11). S. Vurgun savaşta kahramanlık yapan Azerbaycan askerlerini mitik dünya görüşüne dayanan bu gibi alametlerle ihata etmekle karakteri yükseltmiştir.

Mitolojide alamete inanmak, her hangi olayı başarı ve ya başarısızlık remzi saymak, talihi, bahtı bazı alametlere göre sınamak, renk sembolüğü, uyku ve onun farklı şekilde tabiriyle bağlı kanonlaşmış yaşamlar vardır. S. Vurgun'un eserlerinde bütün bunlar başarılı çözümünü bulmuştur.

Mitik dünya görüşüne göre kiminse diğerine yaylık (mendil veya başörtüsü) bağışlaması ve ya uykuda yaylık görmesi kötü alamet sayılıyor ve ayrılık hesap olunuyor. "Hanlar" dramında Mihriban'la buluşmadan sonra onun yaylığının düşüp kalmasını Hanlar bu dünya görüşüne dayanarak tabir ediyor:

Vay, senin, Mihriban! Yaylığına bak,

Bilmeyip elinden yere salmıştır...

Ne yaman üşüdüm? Öyle bil kışdır.

Yaylık... diyorlar ki, fenadır yaylık

Belki de bekliyor bizi ayrılık (Samet Vurgun, 1987: s.279).

"Kür çayı" şiirinde karakterin – Kür'ün ayağının sayılı, başarılı olması, gittiği yerlere hayır – bereket götürmesi vurgulanıyor:

Sen gezdiğin yerler gül – çiçek açar,

Çünkü uğurludur ayağın senin (Samet Vurgun, 1985, 1.cilt: s.87).

Burada Kür insanlaştırılıyor, karakter gibi daha da yükseltiliyor ve insana ait olan alamet onun üzerine göçürülüyor. İnsanların mitik dünya görüşünde kiminse ayağının uğurlu olması ve ya olmaması, gittiği yerlere barış götürmesi ve ya götürmemesi gibi kavramlar kadim zamanlardan mevcut olmuştur. Kür bu parçada başarı remzidir ve bu başarıyı gittiği yerlere taşıyan, güzel bir işlev hayata geçiren bir mefhum gibi karakterleştirilmiştir.

Şairin "Komsomol" manzum hikâyesinde renk sembolüğünden faydalanmayla karşılaşılıyor ki, bu da mitik tefekkürden kaynaklanıyor. Dünyanın vefasız olmasını, hiç kimseye kalmamasını şair siyah renkle ifade ediyor. Siyah rengin şerrin, kötülüğün, beyaz renginse güzel yarınların sembolü olması asırlardan bu yana yaşayan dünyâ görüşü, düşünce tarzıdır. Eserde Geray Bey de bu dünya görüşünden faydalanarak diyor:

Bu dünya beş gündür, beşi de kara,

Dünya kalmamıştır ulu hanlara (Samet Vurgun, 2005: s.70).

"Aslan kayası" manzum hikâyesindeki beyaz çuha, beyaz at elementleri de bu bakımdan çok ilginçtir. Bu dünya görüşü folklorumuzda da kendi yerini bulmuştur. Melikmemmed ışıklı dünyaya çıkmak için beyaz renkli koçun üzerine biner. "Beyazatlı oğlan" masalında da bu öğeden istifade edilmiştir.

Mitolojide uyku ve ona inam, onun farklı şekilde tabiri de mevcuttur ve bundan bir edebi usul gibi folklorlarda ve yazılı edebiyatta kullanılmıştır. Uykuda görülen eşya ve olaylar kendilerine has olan alametlere uygun tabir ediliyor. Gelenekler üzerinde gelişmiş S.Vurgun yaratıcılığında bundan birçok makamlarda kullanılmıştır. "Komsomol" manzum hikâyesinde Celal'in öldürüldüğü gece onun sevgilisi Humay kabus görüyor:

Boğuyor kızcığazı gördüyü rüya:

Penceli, caynaklı anaş karakuş

Götürüp Humay'ı göklere uçmuş.

Sonra da konmuşdur kaya başına,

Avını salmıştır o dağ taşına.

Geçirip pencesin sinesine bak.

Kızın döşlerini parçalayarak,

İster denliyini doldursun o kuş (Samet Vurgun,2005: s.71,72).

Karakuş mitolojide kötü amaçlı bir mefhum gibi tasvir olunuyor. Onun Humay'ın uykusuna girmesi, onu parçalamak istemesi kötü alamettir ve her hangi belaya, kötü olaya işaretir. Humay uykudan telaşlı halde uyanıyor ve bunun kötü alamet olduğuna inanıyor. Bu inam karakterin arkaik – mitolojik epostan gelen statüsüyle bağlıdır:

Humay uykusundan gözleri dolmuş

Bir halde uyanıyor, esiyor bedeni;

"Her halde, bir hata bekliyor beni,

Belki de Celal'in başında iş var?.." (Samet Vurgun,2005: s.72).

Hakikaten de aynı gece Geray Bey Celal'i öldürmüştür ve tüm bunlar uykuda Humay'a belli olmuştur. Müellif bununla karakterin mitik dünya görüşünü, mito-poetik tutumunu kabartmış ve halka yakın bir ruhda kullanmıştır.

"Vaqif" manzum hikâyesinde İbrahim han gördüğü kâbusu Şeyh Alı'ya anlatıyor ve ondan uykusunun tabir etmesini istiyor. Hanın söylediğine göre o uykuda Cıdır düzünün deniz gibi kanla dolmasını görmüştür. Kaçak Eldar onu

aynı denize basmış ve "Doyunca iç döktüğün kandan" söylemiştir. Burada bir makamı vurguluyoruz ki, bunun uyku elementi gibi tasvirinin mitolojiyle alakasından başka, Eldar'ın söylediği bu ifade de mitik dünya görüşünden kaynaklanıyor. Tomris efsanesinde Tomris Kir'e aynı sözleri diyor. Şeyh Alı İbrahim Han'ın uykusunu mitden gelen dünya görüşüne dayanarak tabir ediyor. Suyun, denizin aydınlık, kanınsa kavuşmak anlamında olması hakta fikirler mevcuttur ve Şeyh Alı da bu dünya görüşüne dayanarak hanın uykusunu tabir ediyor:

...Uyku dehşetlidir, - korkusu yoktur,

Deniz aydınlıktır, kan kavuşuktur (Samet Vurgun, 1987: s.38).

Arkaik mitolojik görüşlerde olaya, olmuşa ve olacağına dair yeminlerden istifade edilmiştir ve bu görüş şimdi de önemini saklıyor. Burada maksat söylenenlerin hakikiliğine karşı tarafı inandırmaktır. Aynı zamanda insanlar yalandan yemin etmeyin kendilerini belalara duçar edeceğini de göz önüne almış ve bu manada yemin eden de, onu duyan da bunu ciddi kabul etmiştir. Eski folklor metinlerinde, destanlarımızda geniş kapsamda yer alan yeminlerden S.Vurgun da kullanmıştır:

Ben yemin ettim ki, bir daha kalemim

Güzellerden ilham almayacaktır.

Peymanını bozan hayal hamdemim

Dergahıma saye salmayacaktır (Samet Vurgun, 1985, 1.cilt: s.70).

Sevgilisi yolunda belalar çeken karakter mitik dünya görüşünden doğan bu fikirlerle artık çektiği dertlere son diyeceğini, yeni bir hayata başlayacağını beyan ediyor. O, kendinde eminlik ve diğerlerinde inam yaratmak için bunu yemin ederek diyor.

Mitik dünya görüşlerinde yeminlerle beraber alkış ve beddualar da geniş kapsamda yer almıştır. İnsanlar onları belalara duçar edenlere beddualar söylüyor, onları mitik güçlere havale ediyor, onlarla hesabı bu güçlerin çekeceği vurgulanıyor. S. Vurgun yaratıcılığında mitik dünya görüşünün bu kimi elementleri de kendi yerini bulmuştur:

Çektiyim ağırlar bir yana dursun,

İnsafı, mürüvveti sen atmadın mı?

Ben sana yar dersem dilim kurusun,

Yari, muhabbeti sen satmadın mı? (Samet Vurgun, 1985, 1.cilt: s.47).

Arzusuna ulaşmayan aşkın acılarından doğan bu mısralarda iki karakter karşı – karşıya koyulmuştur. Onlardan biri arzusuna ulaşmayan âşık, diğeryise vefasız sevgilidir. Ahdini bozan sevgili bu nedenle kınanıyor. Âşıkta vefasız sevgiliye bir daha dönemeyeceğini beyan ediyor ve bunu mitik dünya görüşüne dayanarak "Ben sana yar dersem dilim kurusun" şeklinde ifade ediyor. Okur bu mevkie inanıyor, çünkü bu mevkiin arkasında mitik dünya görüşünden kaynaklanan yasak dayanıyor. Kuruyarak taşla dönmeye bağlı mitolojide birçok inançlar mevcuttur.

S. Vurgun şiirinin mitopoetik tutumu çoktarafli ve zengindir. Biz onun bazı makamları üzerinde dayandık. Onun eserlerinde halkımızın eski görenek ve gelenekleri kendisini geniş kapsamda öne vermiştir. Şair karakterlerine eski dünyagörüşden gelen ve artık insanların tefekkürlerinde, hayat tarzında kendi yerini bulmuş mitik elementleri ve milli görenekleri yüklemekle onların değerini artırmış, halka yakın bir ruhta takdim etmiştir. O, ferdi istidadı, kendine has olan ifade tarzıyla bu mevzulara ve karakterlere yaratıcı şekilde yanaşmıştır. Onun yazıp – yarattığı zor bir dönemde karakterleri bu gibi elementlerle yüklemek, onların milli tutumunu kabartmak şairin vatanperverlik hissini büyük- lüğünden, halkına bağlılıktan ve aynı zamanda bir sanatçı olarak eserlerinde sanatın prensiplerine önem vermesinden haber veriyor. Onun eserlerinde halktan gelen mevzular uğurlu bedii hallini bulmuştur ve zamanın sert siyasal bakışları bunu onun eserlerinden sile bilmemiştir.

Abstract

In this article of mythology in Samad Vurgun's poetry are investigated. Mythological status of the images in Samad Vurgun's poems is interpreted as well.

As a result of the article we can said that Samad Vurgun figuratively approached to images and topics derived from mythology. These topics gained new contents in his works.

Key words: Samad Vurgun, Mythology, Poem, Poet, Images.

Kaynakça

- ACALOV, A. (2005). *Esatirler, efsaneler, rivayatler*. Bakü: Şark – Garp Yayınları.
- Aristotel. (2006). *Poetika*. / Çevirme ve şerhler: A.Aslanov. Bakü: Şark – Garp Yayınları.
- BEYDİLİ, C. (2007). *Türk mitolojik karakterler sistemi: Struktur ve funksiya*. Bakü: Mütercim Yayınları.
- Köroğlu. (1965). / Neşre hazırlayanı: M.N.Təhmasib. Azərneşr Yayınları.
- NERİMANOĞLU, K.V. (2006). *Benim Fuzulim*. Bakü: Çinar – Çap Yayınları.
- ŞÜKÜROV, A. (1995). *Mitoloji*. 3. cilt. Bakü: İlm Yayınları.
- VURGUN S. (1985). *Eserleri. Yedi ciltde*. 1 cilt. Bakü: İlm Yayınları.
- VURGUN S. (1985). *Eserleri. Yedi ciltde*. 2 cilt. Bakü: İlm Yayınları.
- VURGUN S. (2005). *Seçilmiş Eserləri*. 5 ciltde. 3. cilt. Bakü: Şark – Garp Yayınları.
- VURGUN S. (1987). *Eserleri. Yedi ciltde*. 4. cilt. Bakü: İlm Yayınları.
- YAKOV Q. (2006). *Mitin mantığı*. / Rus dilinden çevireni: A.Talibzade. Bakü: Kitap Alemleri Yayınevi.